UDK: 903.02:316.722(=15)(497.11)"638.3"
338.48-6:7/8(497.11)

Originalni naučni rad

https://doi.org/10.21301/eap.v21i3.8

Aleksandar Bandović

Narodni muzej Srbije
a.bandovic@narodnimuzej.rs
https://orcid.org/0000-0002-9696-2241

„Sve je moguće u bajkovitom keltskom sumraku“: turističkim stazama pseudoarheologije

U radu se analiziraju savremeni načini upotrebe, komodifikacije i mitologizacije nasleđa mlađeg gvozdenog doba u Srbiji. Fokus rada je na konstruisanju „keltskih“ identiteta kroz prizmu popularne kulture, turističke ponude i pseudoarheoloških narativa. Polazeći od primera poput tematskog parka „Keltsko selo“ u Inđiji i medijski propraćenih pseudonaučnih interpretacija lokaliteta Veliki Vetren i Ram/Lederata, nastojaću da istražim kako se teme „alternativne“ arheologije transformišu u profitabilne turističke i ideološke proizvode. Posebna pažnja posvećena je zaokretu tokom devedesetih godina 20. veka, kada su se u uslovima rata, društveno-političke krize i institucionalnih vakuuma ukrstili autohtonistički mitovi, pseudolingvističke konstrukcije i romantičarski imaginarijum o Keltima. U građenju sveta iza „Alisinog ogledala“ učestvovali su različiti arheolozi, pisci i pseudolingvisti. Rad sučeljava ove ezoterične i nastajuće komercijalno-turističke narative sa realnošću ugroženog arheološkog nasleđa na terenu, razornim posledicama ilegalnih iskopavanja i prisustvom latenskih predmeta na crnom tržištu i u privatnim kolekcijama. Pokazuje se da su alternativni imaginarijum i realnost devastiranog nasleđa zapravo međusobno oslonjeni i zavisni, čineći sistem u kojem je prošlost svedena na brend.

Ključne reči: Kelti, mlađe gvozdeno doba, pseudoarheologija, kulturno nasleđe, komodifikacija, iskustveni turizam.

Kritika je najsvetliji pojav u novijem našem naučnom razvitku. Mi se više ne zadovoljavamo onim, što su drugi saznali, ili što smo gotovo od predaka nasleđivali; mi podvrgavamo novoj analizi hipoteze, kojima se svet od vekova klanjao, mi napuštamo istine, koje su nam se do skora neoborive činile, mi se mašamo za tajne, za koje smo dugo držali, da su čovečjem umu nedostižne. Mi nismo ovim pravcem udarili iz puste neke ponošljivosti, ne s toga što bi mislili, da nebrojene generacije ljudi što su pre nas živele, ništa za nauku privredile nisu, ili što bi se pred nama, kao nekim čudom, skinuo bio veo sa sviju tajna u prirodi. Mi dobro znamo da su i naši stari neke istine poznavali, da su u gdekojem pravcu

> *neobično napredni bili; mi priznajemo da su nam oni mnoge pute prokrčili, da su i same njihove pogreške našem usavršenju poslužile, ali mi smo se iz tisućugodišnje povesnice uverili, da nema grđega neprijatelja duševnom napretku čovečjeg roda nego dogmatička servilnost ili slepo verovanje u ono što je ko drugi rekao, pak bojeći se da ne upadnemo u pogreške, koje su duševnoj stagnaciji dugih vekova poglaviti uzrok bile, mi zaziremo od najsjajnijih teorija, ma kad ili ma kime one izrečene bile, i ne primamo ih, dok se kritički ne uverimo, da se slažu sa jasnim i utvrđenim zakonima prirodnim* (Pančić 1893, 123–124).

Uvod

Ukoliko ste se 1. aprila 2023. godine u poslepodnevnim satima našli ispred malih ekrana, mogli ste na TV Tanjugu ispratiti reportažu o „Keltskom selu" koju je pripremila novinarka Ivana Nedić u Inđiji. Reportaža pod nazivom „Svaki deseti Srbin ima keltske krvi: Selo u Panoniji otkriva život drevnih Kelta" može se i danas naći na Jutjub kanalu TV Tanjuga.[1] Naime, Turistička organizacija Inđije je 2012. godine počela sa gradnjom tematskog turističkog parka koji je „inspirisan životom Kelta na ovim prostorima" i namenjen „pre svega deci", a čija je gradnja završena 2021. godine.[2] Nalik postojećim *keltskim selima* u Austriji i Nemačkoj, kao što su Štajnbah (*Steinbach am Donnersberg*), Dirnberg (*Dürrnberg*) ili Miterkirhen (*Mitterkirchen*), u inđijskom *selu* posetioce dočekuju kostimirani domaćini. Visoka drvena kapija vas uvodi u kompleks gde možete videti različite replike staništa koja bi trebalo da nalikuju onima iz mlađeg gvozdenog doba: kuća vođe, grnčarska radionica, kuća druida, kovačnica itd. U centralnom delu sela, unutar kamenog rondela, nalazi se figura koja predstavlja Brenosa (Bren), vođu Skordiska, iako nije baš jasno o kom Brenu je reč. O „starijem" Brenu koji je predvodio Senone u pohodu na Rim početkom 4. veka p.n.e ili o „mlađem" Brenu koji je doživeo poraz kod Delfa, jedan vek kasnije? Informacije su kontradiktorne. Sudeći prema „lokalnim legendama" koje prenose „Sremske novine", može biti da je reč o starijem Brenu, koji je negde kod Krčedina i sahranjen.[3] Sa druge strane, ranija opskurna istraživanja kazuju da je upravo „mlađi" Bren sahranjen u svojoj „prestonici" u Krčedinu, a po povratku

[1] https://www.youtube.com/watch?v=6f3CDvEovRs&themeRefresh=1

[2] https://keltskoselo.rs/o-nama/

[3] https://www.sremskenovine.co.rs/2017/11/u-krcedinu-ostalo-blago-kelta/, objavljeno 21.11.2017.

iz neuspelog pohoda na Delfe.[4] Figura Brena u keltskom selu u svojoj pojavnosti i biti sadrži pomalo sudbine i „starijeg“ i „mlađeg“ Brena, naime – tužna je.

U svakom slučaju, u *mini-muzeju* posetilac može spaziti replike, ali i originalne predmete iz latenskog perioda, starijeg gvozdenog doba, među kojima i torkves koji se stereotipno vezuje za Kelte. Izloženi primerak zapravo potiče iz bronzanog doba. Na zvaničnom sajtu se može naći štura informacija da je deo eksponata doniran iz privatnih kolekcija,[5] no posetilac se sigurno neće pitati na koji način su privatni kolekcionari i donatori arheološke artefakte nabavili.

„Šta je ono što smo nasledili od Kelta?“, zapitaće novinarka svoju saputnicu kroz keltsko selo u nastavku reportaže. Odgovor se krije u narodnoj nošnji, u imenima reka, planina i nazivima mesta: Apatin, Negotin, Neštin, Paraćin, Kladovo i Tara.[6] Gde se nalazi izvor ovim idejama o keltskom „lingvističkom“ nasleđu, biološkom i etnološkom kontinuitetu u Srbiji? Jedan od izvora je svakako rad profesorke engleske književnosti po imenu Ranka Kuić (1925-2003), o kojoj će kasnije biti više reči.[7] U selu se održavaju viteške radionice, a deca se, na primer, uče „kaligrafiji – pisanju keltskih runa (slova)“.[8] Vinjete, vezovi i simboli koji se pojavljuju po zidovima i inventaru pokućstva više liče na pretragu društvene mreže Pinterest sa ključnim rečima: keltski dizajn, drvo života, trikvetra ili keltske rune. Nijedan od ovih simbola nije karakterističan za materijalnu kulturu mlađeg gvozdenog doba Balkana, niti za Skordiske – u tradicionalnom smislu keltske „predstavnike“ na Balkanu (v. Todorović 1968; Majnarić-Pandžić 1970; Todorović 1974; Tasić 1992). Važno je istaći da su u planiranju izgradnje ovog kompleksa učestvovali i arheolozi, ali je zbog neispunjavanja arheoloških smernica saradnja doživela fijasko.[9]

Šta o selu misle ljudi iz poslovnog sveta? „Za biznis vesti, ovo je signal da investiranje u autentične, dobro vođene tematske parkove može biti visoko profitabilno. Umesto klasičnih muzeja, iskustveni turizam privlači masovnu publiku spremnu na potrošnju, čime se ostvaruje značajan povrat investicije (ROI) na lokalnom nivou. Poziv posetiocima je da dođu i uvere se zašto je selo toliko popularno“, kaže se na jednom biznis portalu.[10] Od 2026. godine selo je dobilo maskotu u vidu „prvog virtuelnog Kelta“ (sl. 1) koji je nazvan jednim tipičnim imenom iz mlađeg gvozdenog doba: Radomir. Zašto Radomir, zapitaće se čita-

[4] https://www.danas.rs/zivot/keltski-dani-na-zekinom-salasu/, objavljeno 24.8.2012.

[5] https://keltskoselo.rs/mini-muzej/

[6] https://www.youtube.com/watch?v=6f3CDvEovRs&themeRefresh=1

[7] https://www.infoindjija.rs/narod-sa-kojim-nas-povezuju-srbi-i-kelti/, objavljeno 9.2.2022.

[8] http://keltskoselo.rs/keltske-radionice/

[9] Lična komunikacija sa koleginicom Anom Đuričić

[10] https://biznisvesti.rs/drustvo/keltsko-selo-u-indiji-investicija-u-tematski-turizam-koja-se-isplatila/, objavljeno 16.10.2025.

Sl.1. Kelt Radomir - maskota keltskog sela. Radomir riđe brade i kose, nosi šlem, kilt, zelenu tuniku, drži mač i okrugli štit sa simbolom trikverte. Ko je Radomir? Srbin? Kelt? Škot? Viking? Sve je sadržano u Radomiru. Izvor: https://keltskoselo.rs/

lac, shvativši ironiju: „Jer", kako reče novinarka Tanjuga, „navodno svaki deseti stanovnik Srbije ima keltske krvi".[11]

Ovde nije poenta u sholastičkoj zajedljivosti nad istorijskim i arheološkim detaljima, već zbrka koja nastaje kada se arheološki neutemeljeni podaci ukrste sa entuzijazmom prodaje. Za prosečnog građanina raspoloženog da vreme sa porodicom provede van grada ponuda keltskog sela može delovati vrlo primamljivo i simpatično. Ipak, čak i ako tog istog građanina svedemo na „potrošača", prema Zakonu o zaštiti potrošača osnovna prava potrošača podrazumevaju i pravo na edukaciju, odnosno: „sticanje osnovnih znanja i veština neophodnih za pravilan i pouzdan izbor proizvoda i usluga, kao i znanja o osnovnim pravima i dužnostima potrošača i načinu njihovog ostvarivanja" („Sl. glasnik RS", br. 88/2021). Najzad, ukoliko na primeru „keltskog sela" postavimo pitanje zašto se u interpretaciji nasleđa prepliću problematični, pseudoarheološki, stereotipni i „biznis" narativi, odgovor se mora potražiti u sferi tradicionalno shvaćenog nasleđa mlađeg gvozdenog doba koje je, u ključu kulturno-istorijske arheologije, dobilo svoj izvitopereni obrt tokom devedestih godina 20. veka. Prepoznavanje da je nastali pejzaž stvoren i zalaganjem pojedinih arheologa, „alternativnih"

[11] https://www.youtube.com/watch?v=6f3CDvEovRs&themeRefresh=1

arheologa, pseudolingvista, pisaca i novinara, bilo bi samo početak odmotavanja ovog klupka. Moramo se zapitati šta se, van ovog nastalog imaginarijuma, u realnosti događa sa arheološkim nasleđem koje se tradicionalno pripisuje Keltima i na koji način ono stoji u vezi sa nastalim imaginarijumom. Zanimaće me kako su Kelti postali brend ili, kao što je Tolkin (J. R. R. Tolkien, 1892-1973) na jednom mestu napisao: „*Keltsko* bilo koje vrste je... čarobna vreća u koju se svašta može staviti, a iz koje svašta može izaći... Sve je moguće u bajkovitom keltskom sumraku, koji nije toliko sumrak bogova koliko sumrak razuma“ (prema Chapman 1992, xiii).

Od svog ponovnog otkrića u 18. i 19. veku, Kelti nisu imali samo ulogu u građenju nacionalnih mitova i simbola Francuske ili regionalnih identiteta Velsa, Škotske, Irske ili Bretanje (Dietler 1994; Dietler 1998), oni su odigrali važnu ulogu u rađanju kulturno-istorijske arheologije. Latenska kultura kao materijalizovan „duh“ Kelta bila je jedna od prvih arheoloških kultura koja je poistovećena sa određenom etničkom zajednicom (Kruta 1991, 33; Bandović 2025, 90). Čak i danas, izvan akademske arheološke zajednice i daleko od svih preispitivanja vezanih za odnos latenske kulture i Kelta, koja su unutar različitih teorijskih modela usledila od devedesetih godina 20. veka (v. npr. Collis 1996; Fitzpatrick 1996; Wells 2001; Collis 2003; Džino 2007; Fitzpatrick 2018; Mihajlović 2019; Drnić 2020; Mihajlović and Janković 2021; Schönfelder 2024), Kelti žive u virtuelnim zajednicama i popularnoj kulturi i deluju živahnije nego ikada u praistoriji. Američki arheolog Majkl Ditler (M. Dietler) analizira keltski identitet u savremenom svetu kao izrazito višeznačan i promenljiv, sposoban da se prilagodi različitim podnebljima. Muzika, veb-forumi, tatu-šopovi i muzički festivali mesta su gde se mistična prošlost i budućnost susreću u izgradnji ovih, kako Ditler kaže, etnonostalgičnih identiteta (Dietler 2006). Kada je reč o „keltstvu“ (koje Ditler objašnjava kroz tri kategorije: *Celticism, Celticity, Celtitude*), reč je o globalnom identitetskom fenomenu koji ekspoloatiše stare teme, potekle još iz vremena antikvarstva, na nove načine koji se pružaju račvajućim stazama kroz duboke šume mistike i mračne kutke globalne internet mreže. Ovde se Kelti, druidi, megaliti, biljke i životinje susreću sa „alternativnim“ metodama isceljenja, proricanjem sudbine, simbologijom, spiritualizmom i predviđanjem budućnosti (v. Rieckchoff und Biel 2001, 13–19; Arnold 2006, 169–170). U novim okolnostima keltski identitet ne prožima samo društva koja su direktno vezana za prekookenske potomke evropske kolonizacije (v. Dietler 2006, 239). Nil Ašerson (N. Ascherson) je primetio da keltomanija u Češkoj nastaje na tradiciji „evropskog prevrtljivog preletaštva“, koje se u Češkoj dogodilo posle 1989. godine: „Keltska fantazija je oduvek vrebala u zapećku; nakon Plišane revolucije 1989. godine, deo čeških intelektualaca iskoristio je svoju slobodu da je promoviše. Da bi bio Evropljanin, morao si biti Kelt, a ne Sloven. Tako je otpočela migracija identiteta: poput raka samca koji hitro prelazi preko peska iz jedne ljušture u novu i udobniju“ (Ascherson 2012).

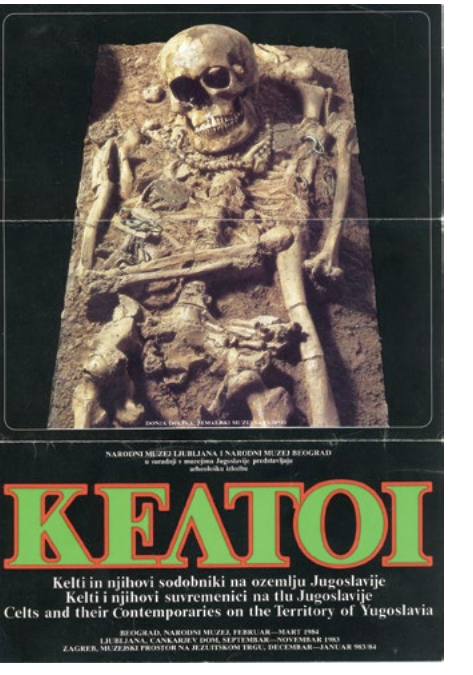
Identitetske migracije mogu biti zbunjujuće, ali su koristan koncept koji objašnjava na koji način u kriznim i prelomnim društvenim kontekstima, kada se uspostavljuju nove vrednosti, na scenu stupaju alternativne realnosti protkane pseudonaučnim konstrukcijama (Palavestra 2010; Živković 2012; Manojlović i Mihajlović 2016; Palavestra 2021). Ovu pojavu možemo tumačiti i kao pokušaj izmeštanja iz ekonomske i političke zbilje, u bajkovite i mitske okvire.

Generalno, teorijsko-metodološki okvir ovog rada oslanja se na kritičku analizu savremene istorije srpske arheologije, polazeći od teze da su arheološke interpretacije nužno oblik društvenog i političkog delovanja u sadašnjosti (v. Babić 2014; Milosavljević 2022). Da bi se napravila jasna granica između zvanične arheologije, zasnovane na primarnosti arheološke teorije (eksplicitne ili neeksplicitne), konteksta, stratigrafije i verifikovane evidencije, i pseudoarheologije, u radu se primenjuju jasni metodološki koraci: dekonstrukcija narativa, logičke nedoslednosti, analiza kontekstualnog integriteta nalaza, dekonstrukcija biografskih, etimoloških i simboličkih tvorevina, kao i kritika antropomorfizacije prirode (v. Fagan 2006; Milosavljević i Palavestra 2017; Moshenska 2017). Budući da su fenomeni o kojima će biti reč razgranati, prožeti dubokim strukturalnim apsurdima, poput alhemijskog pretvaranja geoloških formacija u „druidske pećine“ ili „keltska svetilišta“, ironija u kritici diskursa služi kao optički instrument koji ogoljava raskorak između stvarne arheološke evidencije i tržišnih ili nacionalističkih fantazija. Korišćenjem ovog analitičkog filtera omogućava se kritička dekonstrukcija čitavog spektra interpretacija: od stručnih monografija do senzacionalističkih istupa u novinarstvu, književnosti ili „arheološkim“ parkovima.

Latenska kultura, jugoslovensko i evropsko zajedništvo

Zgodan podsetnik i presek rezultata arheoloških istraživanja latenskog perioda u bivšoj Jugoslaviji predstavlja izložba *Keltoi — Kelti i njihovi savremenici* iz 1983. i 1984. godine, koja je jedna od najvećih arheoloških izložbi u čijoj su realizaciji učestvovali mnogobrojni jugoslovenski muzeji (Božič i Bakarić 1984). Kelti su, u ključu kulturno-istorijske arheologije, bili predstavljeni kao jedna od poveznica jugoslovenskog prostora. Ne ulazeći u sve detalje, nema nikakve sumnje da je sumiranje i predstavljanje tadašnjih znanja i rezultata istraživanja bio ujedno i politički motivisan pokušaj nalaženja zajedništva kroz latensku kulturu: „U ideji realizacije izložbe obuhvaćene su zamisli o tome kako pripremiti kvalitetnu prezentaciju naše kulturne baštine i povezati različite jugoslavenske ustanove, a ujedno i to kako potražiti one zajedničke kulturne vrednosti koje će na muzeološku izložbu privući što više

publike... Stoga je zamišljena izložba upravo jedna od prilika koja nudi združivanje stručnjaka i traženje oblika dogovaranja za budući zajednički rad“ (Guštin 1984, 8). Mada su neki arheolozi, bežeći od kosinijanskih postulata „kulturnih provincija“, u katalogu izložbe imali problem da definišu latensku kulturu, usled čega su dolazili i do kontradiktornih tumačenja (Gabrovec 1984, 19), niko, barem u katalogu izložbe, nije tvrdio da Jugosloveni imaju nekakve rodoslovne veze sa Keltima (sl. 2).

Sl.2. Letak sa izložbe *Keltoi*. Grob sa grede Nikole Šokića iz Donje Doline (Zemaljski muzej u Sarajevu) bio je zgodna ilustracija za proces „latenizacije“, koju su posetioci teško mogli da shvate na osnovu skeleta.

Jugoslovensku izložbu *Keltoi* možemo shvatiti i kao deo opšteevropske tendencije koja počinje osamdesetih godina 20. veka, a sve sa namerom da se Kelti predstave kao zajedničko nasleđe čitave Evrope. Ideja da latenska kultura predstavlja prvo evropsko kulturno jedinstvo i važan stratigrafski osnov evropske integracije, nije nova u istoriji arheologije. Nastala još pre Drugog svetskog rata, a jedan od njenih glavnih zagovornika bio je nemački izbegli arheolog Paul Jakobštal (Jacobsthal 1934; v. Grbić 1939). Budući da se Evropa spremala za novi svetski rat, ideja nije doživela svoj potentni zamah.

Opipljiv momentum, s obzirom na evropske političke konstelacije, usledio je 1991. godine kada je održana najveća izložba jasne društveno-političke uloge „Kelti: prva Evropa“ (*I Celti, la prima Evropa*) u palati Grasi u Veneciji. Monumentalna izložba okupila je preko 2000 eksponata, kako iz muzeja tako i iz privatnih kolekcija, preko 100 stručnjaka iz 20 zemalja koji su učestvovali u pisanju tekstova za propratnu publikaciju od preko 700 strana, a neki podaci govore o milion posetilaca koji su je videli. Izložba je bila svojevrstan „blokbaster“, kako je ocenjuju Rut i Vinsent Mego (R i V. Megaw). Dok su zapadnoevropski muzeji bili manje ili više ambivalentni, saradljivost muzeja iz bivših socijalističkih zemalja u Centralnoj i Istočnoj Evropi bila je na visokom nivou (za detalje o izložbi v. Megaw and Megaw 1992; Calvo-Sotelo 2016, 2–3). U duhu keltskog evropejstva, češko-francuski arheolog Venceslas

Sl.3. Na izložbi *Kelti: Prva Evropa* posetioci su mogli da vide deo latenskih nalaza sa istraživanja na Đerdapu. Krivi nož (sika) dekorisan „astralnim" simbolima, deo latenskog grobnog inventara sa lokaliteta Mala Vrbica-Ajmana, sada na postavci NMS. Foto: V. Ilić.

Kruta (1939-2026) povodom izložbe je zabeležio: „Ovo višeslojno i sveprisutno keltsko nasleđe obuhvata čitavu Evropu od Atlantika do velikih severnih i istočnih ravnica, pa sve do severne obale Mediterana. Keltska kultura uticala je na svakodnevni život stanovnika ovog područja, iz generacije u generaciju, i iako ova kultura već mnogo godina nije povezana zajedničkim jezikom, ona nastavlja da, nevidljivo, utiče na našu kulturu sve do danas" (Kruta 1991, 31–32; Calvo-Sotelo 2016, 3).

U okviru izložbe posetioci su mogli da vide arheološke nalaze „latenske kulture" sa ogromnim geografskim prostorom rasprostiranja, od Španije do Bugarske i Jugoslavije, a područje današnje Srbije bilo je predstavljeno rezultatima iskopavanja i nalazima iz Pećina kod Kostolca, Gomolave, Beograda, Đerdapa (sl. 3), okoline Vršca itd (Jovanović and Popović 1991).

Ironično i uprkos brojnosti jugoslovenskih muzeja angažovanih na izložbi, bio je to poslednji zajednički projekat. Do novembra 1991. godine, kada je izložba u Veneciji zatvorena, Jugoslavija je već bila u ratu, a muzejski eksponati su uz prilične poteškoće pristigli natrag. „Borba" je 10. marta 1992. prenela vest da se sada „Kelti vraćaju kućama" u „novonastaloj jugo-zbilji" (Popović 1992). Kao jednog od ishoda ove izložbe možemo se podsetiti i knjige „Skordisci i starosedeoci" koja je iste godine izašla u Beogradu, a zahvaljujući Savetu Evrope i činjenici da je 1992. godina proglašena godinom Kelta (Tasić 1992).

Galsko selo i dejstva čarobnog napitka

Usledile su „godine raspleta“ (S. Milošević)[12] i snoviđenja koje su donele nešto drugačije narative vezane za keltsko nasleđe u Srbiji. Pojedini arheolozi su latenskim nalazima nastavili da se bave tiho i na sebi svojstven način, dok su u isto vreme glasovi sa margine postajali sve bučniji. Godine 1997. gledaoci TV Palme mogli su da uživaju u, kako je napisao novinar časopisa „Svet“ Draško Rađep: „blistavoj emisiji Dragoša Kalajića o Keltima (...) Ranka Kuić i Dragoš Kalajić razgovarali su istovremeno na staru keltsku temu, ali toliko u sedimentima podrazumevanja, u komplementarnosti slovenstva. U toj emisiji naše drevne reke i naši gradovi, uostalom i čitava naša toponomastika, odjekivali su u bezmernim prostorima tamnog vilajeta zaborava kao pouzdani svetionici“ (Rađep 1997).

Dragoš Kalajić (1943-2005), publicista i slikar, bio je jedan od velikih pobornika i rasadanika ideja italijanskog desničara i rasiste Julijusa Evole (J. Evola, 1898-1974) (za Kalajića i Evolu v. Bakić 2025), ali ko je bila Ranka Kuić? Van izmišljenih biografija koje su prisutne na internetu ili njenih autobiografskih crtica u knjizi „Crveno i belo: srpsko-keltske paralele“ (Kuić 2021[1998], 19–22), može se saznati da je Ranka Kuić doktorirala 1956. godine u Ljubljani sa temom „Revolucionarna misao Persija Biša Šelija u njegovim proznim i poetskim delima, njeni izvori, razvoj i odnos prema idejama Viljema Godvina i Tomasa Peina“ (Puvačić 1968). Pored toga što je bila profesor Beogradskog univerziteta, vredno je prevodila britanske pesnike, kao što su Džordž Gordon Bajron (G. N. G. Byron 1788-1824) ili Šeli (P. B. Shelley, 1792-1822), a bila je i predsednica Šelijevog, kao i Bajronovog društva.[13] Međutim, negde sredinom osamdesetih godina, kada je Roberto Salinas Prajs (R. Salinas Price, 1938-2012) u Bosni i Hercegovini počeo svoju mahnitu potragu za Trojom, uzbuđujući već dovoljno uzbuđenu jugoslovensku javnost (Živković 2012, 185–187), Ranka Kuić se sa originalnom idejom uključila u ovu potragu. Ona se prilikom susreta sa Prajsom založila za keltsko-homersku vezu, tvrdeći da svi toponimi u Ilijadi odgovaraju keltskim rečima, to jest geografskim pojmovima koji se mogu naći u Dalmaciji (Anonim 1985; Novaković 1985, 90–91). Kako je to nedeljnik NIN kasnije preneo u urnebesnoj „galskoj“ pošalici: „Dokazaće Ranka da su ’Ilijadu’ ispevali Srbi i Kelti, i da je Homer bio Grk, Srbin i Kelt. Bio je pesnik, dodaje Ranka. Znači bio je SVE“ (Petrović 1992).

Sa nadimkom Velšanka, Kuić se javnosti prezentovala kao keltolog i velški akademik, što se može čuti i od njenih epigona, kao što je Radovan Raša Popov

[12] „Godine raspleta“ je naziv zbirke govora i članaka Slobodana Miloševića koja je izašla 1989. godine, a simbolički i retorički najavljuje početak raspada Jugoslavije.

[13] https://nds.edu.rs/clanovi/dr-ranka-kuic/?lang=lat. Na sajtu Naučnog društva Srbije takođe se nalaze netačne informacije.

(1933-2017).[14] Ali, šta je to velška akademija koju Kuić i Popović pominju? Kako mi je to ljubazno objasnila Petra Benet (P. Bennet) iz udruženja *Literature Wales* (*Llenyddiaeth Cymru*), Yr Academi Gymreig (Velška akademija) bila je zapravo organizacija zatvorenog tipa, tačnije udruženje koje su formirali pisci Velsa. Osnovana je 1959. godine, a sekcija na engleskom jeziku pridodata je 1961. godine. Od 2011. do 2018. godine ovim udruženjem je upravljala organizacija *Literature Wales* u ime članstva.[15] Benet nije mogla da potvrdi članstvo Ranke Kuić u ovom udruženju književnika. Takođe, Ivan ap Dejvid (I. Daffyd), rukovodilac odeljenja za informacije Nacionalne biblioteke Velsa, do završteka pisanja ovog članka nije mogao da pronađe ime Ranke Kuić u arhivskoj građi udruženja koja je pohranjena u ovoj biblioteci.[16] Zapravo, jedina referenca koja se tiče njenog angažmana, a može se naći u katalogu Nacionalne biblioteke Velsa, jeste njen engleski prevod biografije Josipa Broza Tita „Životnom stazom Josipa Broza" koju je napisao Vinko Vinterhalter.[17] Sa druge strane, u bibliotečkoj bazi COBISS može se videti obim njenog predanog prevodilačkog rada, ali nijedan tekst iz komparativne lingvistike, niti bilo kakav rad iz keltologije.[18] Kao što je Aleksandar Palavestra to već primetio, obmanjivanje u biografijama pseudonaučnika jasna je i uobičajena strategija (Palavestra 2021, 13–14). U svakom slučaju, suprotno od njene tvrdnje, udruženje književnika Velsa Ranki Kuić nije dalo nikakav ćitap nad keltskim pitanjima.

Da se Kelti ovih godina udaljavaju od Evrope i uklapaju u autohtonističku priču o drevnosti Srba/Slovena može se videti i u knjizi „Crveno i belo – Srpsko-keltske paralele" (Kuić 2021[2000]). Naslov knjige bi trebalo da objedini kosovske i katretske (*Catraeth*)[19] junake (crveno), koji su svojom žrtvom došli do carstva nebeskog (belo). Knjiga se sastoji od nekoliko glavnih teza koje su, kako nam to uvodničar u drugo izdanje Radovan Damjanović objašnjava, svojevremeno publikovane u „Politici". Prva važna teza jeste samorefleksija: trideset godina naučnoistraživačkog rada i žrtvovan privatni život zarad višeg „naučnog" cilja (Kuić 2021[2000], 9). Potom sledi komični intermeco – aneg-

[14] https://www.youtube.com/watch?v=1KiYyCxlmNw, objavljeno 28.5.2017. Iz emisije Raskršća emitovane 1993. godine na RTS-u.

[15] Prepiska sa Petrom Benet, 8.4.2026.

[16] Prepiska sa Ivanom ap Davidom, 23.4.2026 do 1.6.2026.

[17] https://discover.library.wales/discovery/fulldisplay?docid=alma99177334502419&context=L&vid=44WHELF_NLW:44WHELF_NLW_NUI&lang=en&search_scope=In_The_Library&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=In_The_Library&query=any,contains,Ranka%20Kuic

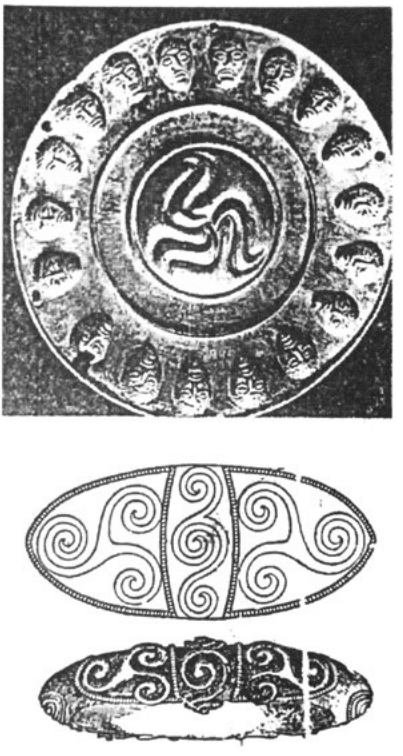
[18] https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/search/cobib?q=%D0%9A%D1%83%D0%B8%D1%9B+%D0%A0%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0

[19] Bitka kod Katreta između Angla i Gododina oko 600. godine n.e. prema tumačenju Ranke Kuić je velški „sinonim" za kosovsku.

dotska iskustva Ranke Kuić u Velsu koja pokazuju da se Srbi i Velšani razumeju na nivou humora, te iz toga sledi da postoji osobeni keltski humor (Kuić 2021[2000], 12-13). To je potka koja bi trebalo da pokaže duboku povezanost na duhovnom i emotivnom nivou, a koja svoje izvorište ima u praistoriji. Potom sledi važna epizoda kojom nas Kuićka vraća u rano detinjstvo kada se događa njeno prosvetljenje. Spoznaja da deca sa Romanije govore mađarsku re**č** *kifelé* (Bježi! Spasavaj se, u prevodu Kuić) postaje amanet, koji dobija od majke, i podstrek da rastumači poreklo ove reči: „jer ni na jednom susednom jeziku za taj izraz nije bilo objašnjenja“ (Kuić 2021[2000], 19). Potom sledi objašnjenje metodologije, pročitanih 500 radova, studijski boravci u Britaniji i Velsu i korišćenje velškog rečnika (Kuić 2021[2000], 21–22). Kako je objasnila „metodu“ na jednom mestu: „Za lingvističku obradu koristila sam analitičko-komparativnu metodu i morfološke spojeve po analogijskom obrascu. Čudesna igra reči“ (Stavrić 2001, 31). Čudesna, zaista. Njenu metodologiju možemo opisati kao mešavinu začetaka keltske lingvistike tokom 16. i 17. veka kada su Džordž Bjukenen (G. Buchanan, 1506-1582) i njegovi sledbenici otkrivali keltske toponime širom Evrope (v. Morgan 2002, 100–104; Collis 2003, 34–44) i savremene pseudolingvistike, koju je naročito vatreno zastupao slikar Milić od Mačve (Milić Stanković, 1934-2000) (Živković 2012, 198–200). Konekcije srpskog i keltskog ona prepoznaje u imenima mesta, reka i planina u Srbiji i generalno Jugoslaviji. Glavni argument, koji se, poput Šampolionovog kamena iz Rozete, pred čitaocem uzdiže svojom monumentalnošću svakako je antički spomenik iz Prizrena, tzv. prizrenski epigram. Tamo je na jedinstvenom kamenom spomeniku Ranka Kuić prepoznala zajedno srpske i keltske reči, a srpska je bila: PRAOTAC (Stavrić 2001; Kuić 2021[2000], 115). Da je reč o krivotvorenju originalnog teksta sa antičkog spomenika, shvatila je i internet zajednica portala Krstarica.[20]

Novo izdanje knjige je ilustrovano arheološkim nalazima iz raznih delova Evrope: fibule, „Umirući Gal“, torkvesi, situle, pozlaćena posuda iz Švarcenbaha itd. Nadrealističkom metodom slobodnih asocijacija u vezu se dovode različiti arheološki nalazi. Na primer, tvrdi se da narukvica iz Monsožona (*Montsaugeon*) iz Francuske (v. Hubert 2002 [1934], 118) potiče iz Bosne i Hercegovine, a da je zapravo reč o *vezu* koji se u narodnom folkloru naziva „izgubljeni put“. Potom se „narodni vez“ poredi sa nalazom falere iz Manerbija (*Manerbio sul Mella*) u Italiji (Megaw and Megaw 2001, 166–167), da bi konstatovalo da je takav „omiljeni ukras“ otkriven i u Srbiji (Bagrdan) (sl. 4). Zaplet dostojan stila „češirskog mačka“ u „keltskoj umetnosti“, sa koje god strane pogledamo, vidimo enigmatični osmeh (Megaw and Megaw 2001, 135–144).

[20] https://forum.krstarica.com/threads/ranka-kuic-velsanka-1925-2003-keltomanija-i-epigram-u-prizrenu.1015553/

Келтски омиљени украс (горе) какав је недавно откривен на једном археолошком налазишту у Србији (Багрдан); вез са оваквим мотивом, неодвојиви је део народног фолклора у Херцеговини, познат под називом „изгубљени пут" (доле)

Sl.4. Poput nadrealista, pseudoarheolozi kroz slobodne asocijacije dovode u vezu različite nivoe stvarnosti, vremena i prostora (Kuić, Ranka. 2021 [2000]).

Međutim, 4000 reči koje je Kuić strpljivim radom pronašla, a koje pokazuju tobožnje veze između srpskog i keltskog, odnosno velškog jezika, nisu originalan poduhvat. Znatno pre nje, književnik Miloš Crnjanski (1893-1977) je 1964. godine, u jednom članku objavljenom u NIN-u pisao o praistorijskim konekcijama Britanije i Jugoslavije. Skrenuo je pažnju čitaocima i „našim arheolozima" da su „znaci preistorijskih dodira i veza" svuda: u keltskim imenima reka u Jugoslaviji ili, pak, u slovenskim toponimima u Britaniji (Crnjanski 1964). Ranka Kuić je pristupila problemu znatno sistematičnije, sužavajući fokus na Srbiju i pretvarajući engleski romantičarski zanos i stečeni ugled prevodioca u srpsko-keltski patos.

Keltska tema devedesetih godina 20. veka nadilazi stvaralaštvo Ranke Kuić, a kao i širom Evrope možemo je pratiti i na nivou popularne muzike, kada je

irska folk muzika pronašla svoj put do slušalaca u Srbiji. Bend Orthodox Celts, koji je nastao u Beogradu 1992. godine predvođen Aleksandrom Petrovićem zvanim Aca Seltik, naišao je na širu popularnost, a njihovi koncerti, kojima je i autor ovih redova više puta prisustvovao, izazivali su „masovna veselja“ (Janjatović 2016, 329).

Tema Kelta obrađuje se i u knjizi „Druid iz Sindiduna“, književnika Vladislava Bajca, publikovanoj prvi put 1998. godine. Govori o Joanu Breklijenu, keltskom druidu, vođi keltskog plemena Sinda i svedoku nastanka Beograda (*Sindiduna/Singidunuma*). Breklien, autorov *alter ego*, vodi duboke filozofske raprave sa Aristotelom i Aleksandrom Velikim i gaji platonsku ljubav prema keltskoj plemkinji visokog roda pod imenom Sonia Tat Mab (Bajac 2025[1998]). Reč je o transcedentnom razmišljanju o toleranciji i razumevanju između različitih kultura, pred veliki ketski pohod na Delfe. Međutim, knjiga je imala i sledeće čitanje: „Za nas Srbe, pripovest o keltskom plemenu Skordisci, osnivačima Sindiduna, današnjeg Beograda, postaje zanimljivija posle najnovijih lingvističkih otkrića prof. Ranke Kuić o značajnom fondu keltskih reči u sprskom jeziku. Ovaj podatak je još značajniji kada se zna da iza Kelta nije ostala pisana književnost jer su oni, i po mišljenju autora ovog romana, ljubomorno čuvali prvobitno usmeno božansko značenje svoje leksike“ (Danojlić 1999, 13).

Bajac se unapred odredio i ogradio od „razjapljenih čeljusti naučničkih sujeta koje prete njegovoj pripovedačkoj drskosti” (Belić 1999). U jednom članku za „Vreme“ pod naslovom „Geografija pivske pene“, motivaciju za proučavanje keltske prošlosti, a potom i pisanje romana, Bajac objašnjava sledećim rečima: „Dakle, geografski lokalpatriotizam me je ponukao da pokušam da razumem ratove devedesetih oko nas kroz tako drevnu prošlost. Osim toga, bio sam ubeđen u *vezu tla* koja je dosezala do današnjih dana. To, naravno, nije značilo da su Srbi potomci Kelta, ali je davalo mogućnost da su se geni kasnije pridošlih Slovena mešali s keltskim i genima svih drugih naroda koji su protutnjali ovim prostorom. Arheologija je bila najčvršći dokaz za to. Mada, valja reći da je izučavanje Kelta na tlu Beograda i okoline, koje je tako zdušno obavljao prof. Jovan Todorović, nailazilo na prilične (i nejasne) otpore u našim naučnim krugovima socijalističkog perioda (kao uostalom i prema starijoj, vinčanskoj kulturi na beogradskom tlu – o tome sam pisao u romanu Crna kutija). Dakle, antropološke sličnosti Slovena, a time i Srba, s civilizacijom Kelta (Škota, Velšana, Iraca i Bretonaca) nesumnjivo ima. Ona je trajala kroz vekove i vidljiva je i u njihovim modernim kulturama: u muzici, etnološkoj raznovrsnosti (ples, mitologija), vizuelnoj umetnosti, ali i u karakterologiji nacija. Uz svu opasnost od uopštavanja, usuđujem se da vidim sličnosti u prefinjenoj energičnoj kreativnosti, inatu, drčnosti, buntovništvu, upornosti, periodičnoj nacionalnoj isključivosti, neodmerenosti (dobroj za umetnost, a lošoj za politiku). Vidljiva je sličnost i u duhovnoj raskalašnosti, povremenom osećanju nacionalne ugroženosti i tvr-

doglavoj potrebi za dokazivanjem koja izlazi iz okvira podrazumevanja potrebe za odbranom nacionalnih interesa“ (Grujičić 2002).

Osvrnimo se za trenutak na nekoliko važnih opaski koje Bajac navodi. Na čiji otpor je nailazio Jovan Todorović u Jugoslaviji dok je obilazio jugoslovenske muzeje od Beograda do Osijeka i ispisivao svoju doktorsku disertaciju o Keltima, kao i desetine naučnih radova koji su publikovani u arheološkim glasilima Jugoslavije? Naučnih krugova socijalističkog perioda koji su podjedanko cenzurisali istraživanje vinčanske kulture? Kako izgledaju Kelti i Srbi u Bajčevoj opštoj karakterologiji nacija? Kao braća po materi izmešanih gena, bliski „veselim Velšanima“ Ranke Kuić, i duhu „masovnih veselja“ na svirkama benda Orthodox Celts. Uprkos i u inat svemu.

Od Juhora do Rama

Kako su u kontekstu Aleksandrovog susreta sa Keltima zabeležili antički pisci Strabon i Arijan, oni se nisu plašili ničega osim da im se nebo ne sruši na glavu (Vulić 1926, 77; Collis 2003, 18). Nebo se 1999. godine više puta rušilo na glave stanovnika Srbije. Godina 1999. ostaće u pamćenju ne samo kao godina rata na Kosovu, hladnjača, bombardovanja i masovne panike koju su državni mediji širili zbog pomračenja Sunca, već i kao godina premijere dokumentarnog filma Pavla Grujičića pod nazivom *Prolazak keltskog konjanika,* u kojem su telefonskim vezama združeni Ranka Kuić, Raša Popov i arheolog Milorad Stojić iz Arheološkog instituta u Beogradu (sl. 5).

Okupili su se na filmu povodom pronalaska „najvećeg“ i „najboljeg utvrđenja“ i „najveće keltske ostave“ na Velikom Vetrenu na planini Juhor. Saradnici na scenariju filma Popov, Stojić i Ilija Cerović, od kojih su poslednja dvojica arheolozi, filmsku naraciju grade, reklo bi se rankeovski: *wie es eigentlich gewesen*. Ostava je nađena 1997. prilikom lovačke hajke. Prvo je to uradila lisica, a potom i lokalni „arheolog amater“ Tomica Stefanović ponukan fragmentom keramike koju je lisica u samrtnom ropcu držala u ustima. U filmu pratimo lovce na lisicu uz dobro odabranu pesmu Orthodox Celtsa „Maderine Rue“. Nakon toga, Stefanović objašnjava kako je iz lisičije jazbine vadio predmete pre nego što je obavestio Arheološki institut. U jednoj od sledećih scena, a pre nego što se pojavi Stojić, odnosno „princ arheologije“ kako ga Popov naziva, vidimo Stefanovića kako uz petrolejku začišćava neku posudu ispod nečega što bi trebalo da bude (scenaristi i reditelj nam ne kažu, ali je aluzija jasna) – dolmen.[21] Istu posudu možemo zapaziti i u knjizi o Velikom Vetrenu, na mestu gde Stojić objašnjava da je jedna posuda nađena *in situ* u megalitskoj konstrukciji, o čemu

[21] Film se može naći na Jutjub stranici RTS-a. https://www.youtube.com/watch?v=_wzmTsodna0, objavljeno 18.9.2015.

Sl. 5. U filmu „Prolazak keltskog konjanika“ Raša Popov pita arheologa Milorada Stojića: Otkud vam ta pretpostavka? Izvor: YouTube

svedoči i fotografija (Stojić 2003, 13, sl. 9). To je jedini pokretni nalaz koji je pronađen *in situ*, pa je stoga važno da se zadržimo na njemu. Reč je o „S“ zdeli, svojevrsnom „indeksnom fosilu“ latenskog perioda, koja je pronađena u „konstrukciji toloidnog tipa“. U fusnoti, međutim, stoji da je zdelu pronašao i Narodnom muzeju u Beogradu poklonio Života Milanović iz Belice (Stojić 2003, 87, nap.1). Postavimo dva pitanja. Ako je Milanović otkrio i muzeju poklonio zdelu, šta to tačno sa petrolejkom u „toloidnoj konstrukciji“ *otkriva* Stefanović? Drugo važno pitanje je gde se nalazi posuda koju je Života Milanović poklonio Narodnom muzeju, budući da se ne čuva u Zbirci gvozdenog doba Narodnog muzeja Srbije? Zanimljivo je i moguće indikativno da će se Milanović, kao saradnik Zavičajnog muzeja u Jagodini, i u budućnosti vrlo često pojavljivati u kontekstu nepouzdanih i krivotvorenih arheoloških nalaza zajedno sa Stojićevim arheološkim senzacijama (v. Antonović i Perić 2012, 258).

Vratimo se filmu. Sad smo u helikopteru sa arheologom Stojićem. I na zemlji i na nebu, stvari postaju čudnovate. Popovu se na zemlji priviđa keltski konjanik, Stojić iz helikoptera raspreda: „Pričaju ljudi da se katkad, sa vrha Vetrena, gde se nalazi vilinski grad, sjuri niz padinu 14 gizdavih konjanika, koji naprave pustoš po dolini i opet nestanu kao što su se iznenada i pojavili“. Mistični momenat nestaje, a Stojić objašnjava da su sa Juhora Kelti/Skordisci mogli da kontrolišu sve najvažnije tačke Pomoravlja, a pogotovo „grotlo Bagrdanskih vrata“. Ujedno, a pre nego što je i jedan ašov poboden, vidimo i rekonstruisano čitavo

utvrđenje, odnosno 3D model koji je novina u srpskoj arheologiji. Stojić zaključuje da je samo jedan događaj poznat iz izvora mogao da stoji iza pohranjivanja ostave: napredovanje Kornelijusa Scipiona Azijagena i konačno pokoravanje Skordiska od strane Rimljana 84. godine p.n.e. Potom se iz helikoptera u šumu spušta niz lestve, dok se na poziv Popova javlja Ranka Kuić. U međuvremenu, ona je „etimološki dešifrovala" reč Juhor na keltskom: „Granična oblast sa jelenima". Za Bagrdan predlaže „mnoštvo ljudi i kobila". Potvrda stiže i iz konzervatorskog odeljenja Narodnog muzeja u Beogradu: kopalja ima 13 ili 14, toliko ima i žvala, kao i pojasnih kopči, kao i dugmadi sa motivom triskelesa.[22] Dakle, u filmskoj priči o Velikom Vetrenu sve je u štimungu. Pustahija je 14, keltskih konjanika 14, koliko i odgovajuće opreme jahača, druidi su tu, između zidina utvrđenja, grobnica i dolmena (u Stojićevoj interpretaciji „tolosa"). Legenda o pustahijama i „Đavolgradu" se obistinila:

> „Izgleda kao da su obe legende ovim otkrićem arheološki potvrđene, zašta je veoma zaslužna lisica (odnosno lisac), životinja koju su, koliko znam, od svih indoevropskih naroda, jedino Kelti poštovali. Interesantno je, takođe, da u legendi o 14 pustahija stoji da oni nisu govorili kao ljudi, već da su graktali kao gavranovi, baš kao svete keltske ptice. Ljudi iz ovog kraja, inače, gavrana zovu gal (...) da li je mogućno da pamćenje naroda iz podjuhorskog kraja, u ovom slučaju, doseže do vremena kada su na ovom prostoru živeli Scordisci?" (Stojić 2000, 424).

„Stounhendž na Juhoru", pisaće kasnije Boris Subašić, novinar „Večernjih novosti", pridodajući ekskluzivnu priču o tome kako je „profesor Stojić" upao u „druidsku pećinu".[23]

Popularizovati arheologiju 1999. godine sigurno nije bilo lako, ali je obmanjivati javnost bilo lakše. Da li nam je arheološki kontekst „ostave" sa Velikog Vetrena postao jasniji nakon publikovanja studije o Velikom Vetrenu? Knjiga nas uči o strateškom položaju utvrđenja, a čitaocu se strateške tačke i pravci predočavaju rečnikom vojnog stratega. Ova zapažanja prate fotografije geoloških formacija, a koje se u skladu sa zadatim okvirom interpretiraju kao „južni ulaz u utvrđenje", „deo severnog bedema", „kule" ili „podgrađe" (Stojić 2003, 9–20). Uprkos činjenici da ne postoje nikakvi arheološki pokazatelji da je reč o utvrđenju iz perioda mlađeg gvozdenog doba koje obuhvata „4 hektara", a pogotovo da je reč o utvrđenju koje je imalo „drvene palisade", jer takvo što bi se moglo utvrditi samo izuzetno pažljivim arheološkim iskopavanjima, autor zaključuje da je svakako reč o *opidumu* sa metalurškim i zanatskim centrima (Stojić 2003, 124). Knjiga sazdana od predubeđenja, bez arheoloških iskopavanja, bez arheološke evidencije, nosi iste tvrdnje koje nosi i film. Publikacija Veliki Vetren je samo inscenirani kontekst za „materijal" koji se prezentuje u

[22] https://www.youtube.com/watch?v=_wzmTsodna0, objavljeno 18.9.2015.

[23] https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.293.html:412937-Stounhendz-na-Juhoru, objavljeno 31.12.2012.

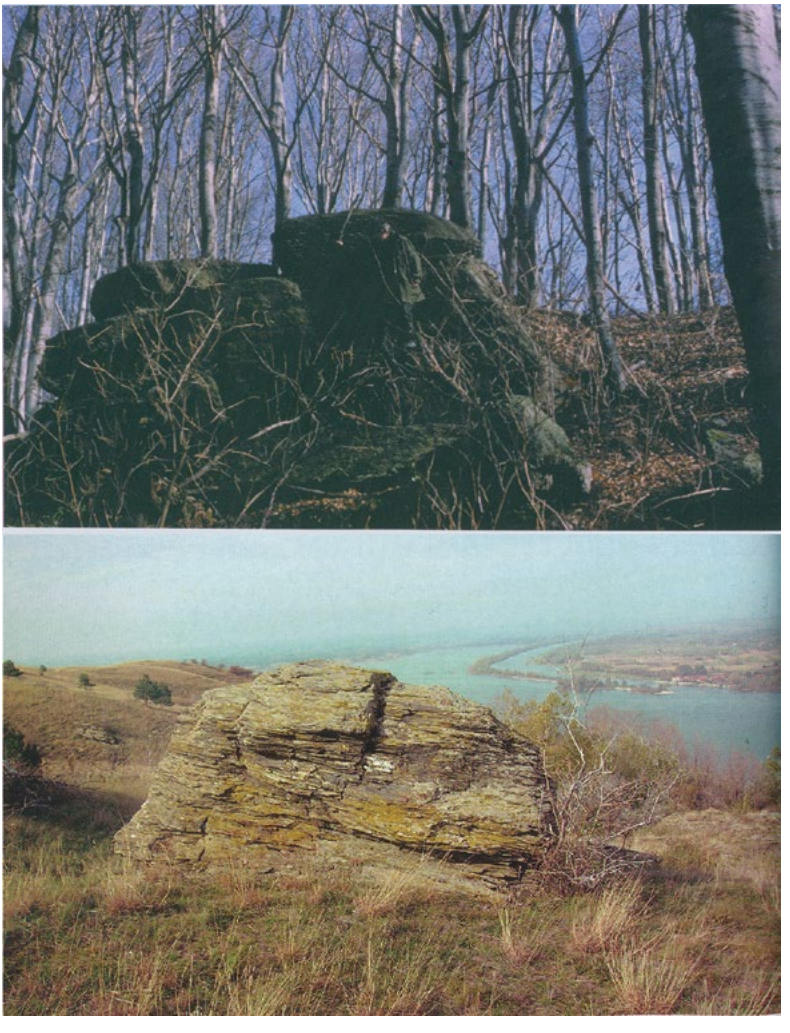
katalogu i iz koga se crpi autentičnost. Jer, kako je to Stojić objasnio nekoliko godina kasnije, samo odabrani mogu videti isto što i arheolog: „Neobučeno oko danas na lokalitetu Veliki Vetren – koji se 'sastoji' od utvrđenja (akropole) na samom vrhu, podgrađa gde je bilo zanatsko središte i gde je zakopana ostava sa keltskim predmetima, i druidske strukture – ne može da vidi gotovo ništa od njegove zanimljive prošlosti“.[24]

Još jedna skladna i sinhrona pojava dolazi iz istog korpusa ideja. Reč je o Lederati, poznatom rimskom arheološkom lokalitetu kod Rama, koji je radom i zalaganjem divljih kopača devastiran (Cunjak i Jovanović 2014). Arheolog Dragan Jacanović je 2014. godine izašao u javnost sa tvrdnjom da je pronašao ne samo *opidum* koji je zauzimao prostor antičke i ranovizantijske Lederate, već i prateće „keltsko svetilište“ koje se nalazilo na obližnjem Velikom brdu (Jacanović 2015; v. Milosavljević i Palavestra 2021, 834–835). Time je jedno arheološko promišljanje, nepotvrđeno arheološkom evidencijom, da su prvi stanovnici Lederate bili Kelti (Cunjak i Jovanović 2014, 177; up. Ivanišević and Bugarski 2015, 60), dobilo zaokret. Šta još povezuje „keltski sveti prostor“ kod Rama i Veliki Vetren na Juhoru, osim što je za Jacanovićevu knjigu recenzent bio Stojić i što su obe knjige platili poreski obveznici u Srbiji?

Između ostalog, činjenica da pokretni arheološki nalazi latenske provenijencije, kojima se oba autora služe kao ilustracijama (v. npr. Jacanović 2015, 13–17), nisu pronađeni ni u kakvom arheološkom kontekstu. Insistiranje na kontekstu, ili barem pokušaju da kontekstualizujemo nalaze i rekonstruišemo arheološki kontekst, upravo je jedna od granica koja pravi jasnu razliku između pseudoarheologije i arheologije. Drugim rečima, arheološki kontekst bi trebalo da bude vodič za arheološku interpretaciju (Fagan 2006, 24–27; Milosavljević i Palavestra 2021, 832).[25] Istovremeno, kod Stojića i Jacanovića, fotografije nalaza nemaju vrednost arheološke evidencije, već služe kao podloga za priču, uostalom kao i ilustrativni nalazi u knjizi Ranke Kuić. Najzad, svaki arheolog koji se suočio sa predmetima van arheološkog konteksta zna koliko je teško i koliki napor treba načiniti da bi na osnovu čak i izuzetnih arheoloških nalaza bilo moguće ispričati koherentnu priču. Međutim, Stojić i Jacanović sa lakoćom prelaze na unapred određen ishod, čime se originalna provenijencija i autentičnost objekata gubi u „druidskoj magli“.

[24] https://www.rts.rs/lat/magazin/Zanimljivosti/1900749/druidska-magla-velikog-vetrena.html, objavljeno 26.4.2015.

[25] Pojava ignorisanja i izmišljanja arheološkog konteksta u srpskoj arheologiji je više nego prisutna, a o tome govori i komentar Petra Popovića, povodom nalaza iz uništenih latenskih grobova na području Srema: „Zašto pojedine kolege, u potrazi za materijalom, bez ikakve provere preuzimaju podatke od lažnih kolekcionara i tako se u literaturi pojavljuju nepostojeći lokaliteti koji stvaraju zablude i štete našoj arheologiji?“ (Popović 2010, 88).

Sl. 6. Za istraživače „megalitskih“ i „obrednih“ kontrukcija na Velikom Vetrenu i Ramu samo pravi znalac može videti i čitati značenja koja se ukazuju iz poroznih peščara: kapije, kule, grobnice, pa čak i rune (Stojić 2003; Jacanović 2015).

Karakteristično je potenciranje spona između navodnog kontinuiteta sadržanog u lokalnom folkloru, ili jednostavnom izmišljanju folklora, i perioda mlađeg gvozdenog doba. Kod Stojića je to priča o pustahijama i gavranu-galu (Stojić 2000, 424), kod Jacanovića nizanje slobodnih asocijacija kroz izmišljene etnografske podatke i epske pesme, razigrane etimologije, koje bi trebalo da pokažu keltsko-srpske paralele (Jacanović 2015, 11, 15, 18). Dodatno, u skladu

sa predmetom izučavanja – Keltima, postoji i tabu vezan za ove prostore, koji narativu daju mističnu auru, zbog čega je važno naglasiti da u oba lokaliteta često udara grom (Stojić 2000, 422; Jacanović 2015, 23). Generalni utisak je da se priroda na ovim lokalitetima, bilo u vidu životinja (vrana, konja, lisica), biljaka ili vetrova, i danas ponaša čudno, mistično i neobjašnjivo. Jednako kako je priroda čudnovata, tako nam se i prirodne, odnosno geološke formacije ukazuju kao delo ljudskih, odnosno keltskih ruku (sl. 6).

Kao što kaže Gabriel Mošenska (G. Moshenska): „Jedna od najzanimljivijih karakteristika koja povezuje alternativne arheologije sa svetom teorija zavere jeste sposobnost — neki bi rekli i potreba (kompulsivnost) — da se pronađu dokazi o ljudskom delovanju iza onoga što bi se inače smatralo prirodnim procesima. Nigde ovo nije češća pojava nego u tumačenju geoloških fenomena kao dokaza o često kolosalnoj megalitskoj arhitekturi“ (Moshenska 2017, 132).

Dalekosežne, senzacionalističke tvrdnje i ubiciranje istorijskih događaja imaju važno mesto u Stojićevoj i Jacanovićevoj misli. Kod Jacanovića to je, recimo, susret Aleksandra Velikog i Kelta koji on locira na obali Dunava u okolini Rama (Jacanović 2015, 8), što će, sasvim očekivano, pronaći svoj put i do turističke ponude Ramske tvrđave ili tačnije „mesta gde je Aleksandar sreo Kelte“.[26] Badava što nijedan od poznatih istorijskih izvora koji govore o susretu „jadranskih Kelta“ i Aleksandra na Dunavu ne govori gde se taj susret tačno dogodio (v. Papazoglu 2007[1969], 82; Šašel Kos 2005, 161).

Stojićeva „ostava“ od „oko 400 predmeta“, sa druge strane, navodni je pokazatelj poslednjih ratovanja Skordiska sa Rimljanima, ali se izvori (npr. Pausanija) mogu „rastegnuti“, kako to autor želi. Naime, prema autorovim rečima, numerička analiza predmeta iz ostave (dakle 400), sasvim odgovara „četrnaestočlanoj konjaničkoj jedinici“. Nasumično prebrojavajući torkvese, fibule, noževe i žvale, on u inventaru prepoznaje komandira, dva ili tri „podoficira“, a celu ovu apsurdnu numerologiju pokušava da dovede u vezu sa keltskim „trimarkisijama“, koje se pominju kod Pausanije: „To nagoveštava mogućnost da je kod Skordiska trimarkisija, umesto samostalne jedinice, činila komandni sastav u osnovnoj (?), četrnaestočlanoj konjičkoj jedinici ovog naroda“ (Stojić 2003, 82). Ipak, najlepše i najzaobljenije žvale bile su za komandirovog konja koji je morao biti najpribraniji (i konj i komandir). Sve je to, naime, zaključeno iz eksperimenta. Budući da su „vršene odgovarajuće probe“ na zauzdanim konjima, utvrđeno je da se „konj ponaša različito zavisno od žvala koje ima u ustima“ (Stojić 2003, 83). Bez potrebe za daljom dekonstrukcijom arheoloških mitova možemo konstatovati da su pristupi ovih arheologa, vrlo svesno konstruisanje poželjne prošlosti, banalizacija i rečju, pseudoarheološke tlapnje. Obmanjivanje javnosti, čitalaca, nalaza, arheologije i budućih generacija arheologa.

[26] https://ramskatvrdjava.rs/istorija-rama/

Od „druidske magle“ do poziva na akciju

„Kad se rastave na sastavne delove“, kako bi u filmu kazala Ranka Kuić, keltski konjanik, koji se kao groteskni lajtmotiv iznova i iznova pojavljuje u filmu Pavla Grujičića, druidi, megalitske grobnice i žrtvenici na kojima se navodno može videti fosilizovana krv, imali su svoje mesto u antikvarstvu i romantizmu 18. i 19. veka, kao i u popularnoj kulturi 20. veka. Međutim, poslednje dve decenije oni su našli svoje mesto i u turističkoj ponudi Srbije. Radoznali turista, ljubitelj ezoterije ili nju ejdža, poziv da dođe u „keltski sveti prostor“ može pronaći na zvaničnom sajtu Ramske tvrđave,[27] sajtu Heritage Guide,[28] sajtu turističke organizacije Veliko Gradište,[29] ali i u ponudi udruženja „Lude ture“. U ponudi udruženja „Lude ture“ nudi se i noćna tura pod imenom „Zvezdano keltsko svetilište“ uz opasku: „Očigledno da su se Kelti okupljali na tom mestu gde idemo. Ali šta su tačno radili?“[30]

Da ironija bude veća, put do „keltskog svetog prostora“ na Velikom brdu prolazi pored antičkog lokaliteta Lederata, koji je, zahvaljujući ilegalnim arheološkim iskopavanjima i Elektrodistribuciji Srbije, potpuno devastiran. Dakle, pored valorizovanog kulturnog nasleđa, koje u slučaju Lederate zaista deluje kao *damnatio memoriae*, javnosti se nudi alternativni arheološki svet, svojevrstan surogat.

Obilato mitologiziranje i nacionalizovanje keltskog nasleđa u Srbiji u realnosti ne prati i staranje o kulturnom nasleđu Kelta, ko god oni bili. To znači da se latenski nalazi, uz mnoge druge arheološke predmete, često nalaze na crnom tržištu Evrope, u privatnom vlasništvu balkanskih tajkuna, poput relativno skoro uhapšenog bugarskog državljanina Vasila Božkova zvanog Lobanja, ili u domaćim privatnim kolekcijama ljubitelja starina. Krajem prošle godine jednu takvu privatnu kolekciju, siguran sam jednu od mnogih o kojima ne znamo ništa, dobio je na poklon Narodni muzej Srbije. Prema preliminarnim uvidima i rezultatima, negde na području Srema su, pre 2006. godine, potpuno devastirane jedna ili dve veće latenske nekropole (sl. 7).

Ovde nije reč samo o činjenici da su ilegalnim iskopavanjima uništeni dragoceni funerarni arheološki konteksti, o čemu treba da pričamo kada god neko sluša; već i o tome da je, samo sticajem okolnosti i dobrom voljom poklonodavca, kao i zauzimanju kolege Milijana Dimitrijevića iz Arheološkog instituta u Beogradu, ovakva kolekcija našla svoj put do muzeja. Važno je naglasiti da

[27] https://ramskatvrdjava.rs/istorija-rama/
[28] https://myheritageguide.com/sr/object/keltsko-svetiliste/
[29] https://tovelikogradiste.rs/sta-videti/keltsko-svetiliste
[30] https://www.ludeture.com/destinacije/keltsko-svetiliste

pomenutu vrednu kolekciju ne čine „lepi i skupi“ kontekstualno nepovezani nalazi. Mada možda nikada nećemo saznati na koji način je ova tako pedantno „keltski“ profilisana kolekcija formirana, siguran sam da je imaginarni „duh“ Kelta tome doprineo. Kao argument koji potvrđuje motivaciju da se divlji kopači upuste u mističnu avanturu, skrenuo bih pažnju na tekst iz „Sremskih novina“ objavljen 2017. godine pod nazivom „U Krčedinu ostalo blago Kelta“, koji izgleda kao neka vrsta poziva: „Postoje dva lokaliteta na kojima se nalaze humke, prva kod Krčedina na potezu Več, gde je po legendi sahranjen najveći i najslavniji keltski vojskovođa Brenos, inače u Britanskoj tradiciji smatran božanstvom. Brenos je prema legendi na ovom mestu izvršio ritualno samoubistvo jer je poražen od strane Rimljana. Kasnije je na tom mestu gde je bila humka pronađena bronzana svešteničkа maska.“[31]

Sl.7. Negde u Sremu. Deo nalaza iz devastirane nekropole: koplja, makaze, umbo, mač, brijač, pojasevi itd.

Na kraju, trebalo bi reći da su ova dva sveta, alternativni svet arheologije Kelta i svet u kome keltski artefakti krase ugodne stanove ili ispunjavaju podrume i tavane, potpuno oslonjena jedan na drugi, profitirajući jedan od drugog. Budući da se od Kelta nastoji napraviti brend, prazna reč iza koje stoji komercijalizacija, konzumerizam ili mistifikacija, posedovati latenski mač, koplje, pojas ili fibulu postalo je, kao i u slučaju nekih drugih brendova, stvar prestiža.

U iščekivanju buđenja arheologa i institucija u kojima rade, ne treba prenebragavati činjenicu da su prostori koji su zauzeti od strane pseudoarheoloških epigona postali ne samo opijajući, lenji i dosadni, već i opasni. Vraćanje digniteta „keltskim studijama“ je proces koji je u Srbiji već otpočeo, ali je put do izgradnje „keltskih sela“ na čvrstim naučnim temeljima dugačak i nepredvidiv.

[31] https://www.sremskenovine.co.rs/2017/11/u-krcedinu-ostalo-blago-kelta/, objavljeno 21.11.2017.

Izjava

Potvrđujem da je podneti članak rezultat originalnog i nezavisnog akademskog rada autora, zasnovanog na mom sopstvenom intelektualnom naporu, analizi i interpretaciji. Tokom pripreme ovog rukopisa, autor nije koristio AI alatku za prevod na engleski ili AI alatku za pomoć pri uređivanju radi poboljšanja gramatike i čitljivosti.

Aleksandar Bandović

Reference

Anonim 1985. „Ilios je Gabela“. *Borba*, god. LXIII, br. 275: 14.

Antonović, Dragana i Perić Slaviša. 2012. „O neolitskoj autentičnosti nalaza iz Belice“. *Starinar* 62: 257–268.

Arnold, Bettina. 2006. „Pseudoarchaeology and nationalism: essentializing difference”. In *Archeological Fantasies*: *How Pseudoarchaeology Misrepresents the Past and Misleads the Public*, editor Garrett G. Fagan, 154–179. London and New York: Routledge.

Ascherson, Neil. 2012. „Memories of Amikejo”. *London Review of Books* 34(6): 17–22. https://www.lrb.co.uk/the-paper/v34/n06/neal-ascherson/memories-of-amikejo, objavljeno 22.3. 2012.

Babić, Staša. 2014. „Zanat arheologa i dijalog sa javnošću*”. Etnoantropološki problemi* 9(3):563–573. https://doi.org/10.21301/EAP.v9i3.1

Bakić, Jovo. 2025. „Dragoš Kalajić kao prenosilac ideja Julijusa Evole”. *Istorija 20. Veka*, god. 43/1: 163–178.

Bandović, Aleksandar. 2025. „Arheolozi, “sakupljači” i latenski grobovi iz Vinče iz Starčeva”. *Zbornik Narodnog muzeja Srbije* 27(1): 87–110. https://doi.org/10.18485/znms_arh.2025.27.1.5

Belić, Branko. 1999. „Savremena priča iz stare ere“. *Nin* 2512:40–42.

Božič, Dragan i Bakarić, Lidija, ur. 1984. *Keltoi – Kelti i njihovi savremenici*. Ljubljana: Narodni muzej Ljubljana, Arheološki muzej Zagreb, Narodni muzej Beograd.

Calvo-Sotelo, Javier Campos. 2016. „I Celti, la prima Europa: The Role of Celtic Myth and Celtic Music in the Construction of European Identity”. *Popular Music and Society*, 1–21. http://dx.doi.org/10.1080/03007766.2015.1121642

Chapman, Malcom. 1992. *The Celts: The Construction of a Myth*. London: Macmillan.

Collis, John. 1996. „Celts and politics”. In *Cultural identity and archaeology: the construction of European communities*, edited by Paul Graves-Brown, Sian Jones and Clive Gamble, 167–177. London: Routledge.

Collis, John. 2003. *Celts: Origins, Myths and Inventions*. Stroud: Tempus, 2003.

Crnjanski, Miloš. 1964. „Otkud potiču imena naših reka i brda”. *Nin* 721: 8–9.

Cunjak, Mladen i Jovanović, Aleksandar. 2014. *Lederata u svetlu rezultata dosadašnjih istraživanja*. Veliko Gradište/Ram: Narodna biblioteka Vuk Karadžić.

Danojlić, Lujo Milutin. 1999. „Bitke rečima“. *Književne novine. List za književnost i društvena pitanja* 997/998:13

Dietler, Michael. 1994. „Our Ancestors the Gauls: Archaeology, Ethnic Nationalism, and the Manipulaton of Celtic Identity in Modern Europe”. *American Anthropologist* 96 (3): 584–605. https://doi.org/10.1525/aa.1994.96.3.02a00090

Dietler, Michael. 1998. „A tale of three sites: the monumentalization of Celtic oppida and the politics of collective memory and identity”. *World Archaeology* 30: 72–89. https://doi.org/10.1080/00438243.1998.9980398

Dietler, Michael. 2006. „Celticism, Celtitude, and Celticity: The Consumption of the Past in the Age of Globalization”. In *Celtes et Gaulois dans l'histoire, l'historiographie et l'idéologie moderne*, edited by Sabine Rieckhoff. Actes de la table ronde de Leipzig, 16-17 juin 2005. 237–248. Glux-en-Glenne: Bibracte, Centre Archéologique Européen (Bibracte 12/1).

Džino, Danijel. 2007. „The Celts in Illyricum–Whoever They May Be: The hybridization and construction of identities in southeastern Europe in the fourth and third centuries BC”. *Opuscula Archaeologica* 31: 93–112. https://hrcak.srce.hr/26716

Drnić, Ivan. 2020. „The *Scordisci* A story from the verge of the La Tène world”. In *Unité et diversité du monde celtique. Actes du 42e colloque international de l'Association française pour l'étude de l'âge du Fer (Prague, 10–13 mai 2018)*, edited by Gilles Pierrevelcin, Jan Kysela and Stephan Fichlt, 425–447. Prague: Collection AFEAF.

Fagan, Garrett G. 2006. „Diagnosing pseudoarchaeology“. In *Archaeological Fantasies: How Pseudoarchaeology Misrepresents the Past and Misleads the Public*, edited by Garrett G. Fagan, 23–46. London: Routledge.

Fitzpatrick, Andrew P. 1996. „Celtic Iron Age Europe: the theoretical basis”. In *Cultural identity and archaeology: the construction of European communities*, edited by Paul Graves-Brown, Sian Jones and Clive Gamble, 238–251. London: Routledge.

Fitzpatrick, Andrew P. 2018. „Migrations”. In *The Oxford Handbook of the European Iron Age*, edited by Colin Haselgrove, Katharina Rebay-Salisbury, Peter S. Wells, 1137–1186. Oxford: Oxford University Press. doi: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199696826.013.14

Gabrovec, Stane. 1984. „Stanje arheološki istraživanja mlađeg željeznog doba u Jugoslaviji“. U *Keltoi – Kelti i njihovi savremenici.* Uredili Dragan Božič i Lidija Bakarić, 18–25. Ljubljana: Narodni muzej Ljubljana, Arheološki muzej Zagreb, Narodni muzej Beograd.

Grbić, Miodrag. 1939. „Preistorisko doba Vojvodine”. U *Vojvodina I. Od najstarijih vremena do Velike seobe*, uredio Dragan J. Popović, 45–60. Novi Sad: Istorisko društvo u Novom Sadu.

Grujičić, Nebojša. 2002. „Geografija pivske pene”. *Vreme*. https://vreme.com/mozaik/geografija-pivske-pene/, objavljeno 21.3.2002.

Guštin, Mitja. 1984. „Predgovor“. U *Keltoi – Kelti i njihovi savremenici*, uredili Dragan Božič i Lidija Bakarić, 8. Ljubljana: Narodni muzej Ljubljana, Arheološki muzej Zagreb, Narodni muzej Beograd.

Hubert, Henri. 2002 [1934]. *The Rise of the Celts*. New York: Dover Pubications, Inc.

Ivanišević, Vujadin and Bugarski, Ivan. 2015. „Landscape Reconstruction in the Middle Danube Roman Limes: Case Studies from Lederata and Smorna“. In *Recovering Lost Landscapes*, edited by Vujadin Ivanišević, Tatjana Veljanovski, David Cowley,

Grzegorz Kiarszys and Ivan Bugarski, 57−65. Belgrade: Institute of Archaeology, Aerial Archaeology Research Group.

Jacobsthal, Paul. 1934. „Einige Werke keltischer Kunst“. *Die Antike* 10: 17–45.

Janjatović, Petar. 2016. *Ex Yu rock enciklopedija 1960–2015*. Četvrto dopunjeno izdanje, Beograd: Makart.

Jovanović, Borislav and Popović, Petar. 1991. „The Scordisci“. In *The Celts*, edited by Moscati Sabatino, Otto Hermann Frey, Venceslas Kruta, Barry Raftery, Miklós Szabó, 337–346. London: Thames and Hudson.

Kruta, Venceslas. 1991. „In Search of the Ancient Celts“. In *The Celts*, edited by Moscati Sabatino, Otto Hermann Frey, Venceslas Kruta, Barry Raftery, Miklós Szabó, 29–34. London: Thames and Hudson.

Kuić, Ranka. 2021 [2000]. *Crveno i belo. Srpsko kelske paralele*. Beograd: Ganeša klub.

Majnarić-Pandžić, Nives. 1970. *Keltsko latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*. Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci.

Manojlović-Nikolić, Vesna i Mihajlović, D. Vladimir. 2016. „Pseudo-istorija/arheologija i globalizacija: primer ex Yu prostora”. *Etnoantropološki problemi* 11 (4): 1055–1072. https://doi.org/10.21301/eap.v11i4.5

Megaw, Ruth and Megaw, Vincent. 1992. „The Celts: the first Europeans?“ *Antiquity* 66 (250): 254–260. https://doi.org/10.1017/S0003598X00081242

Megaw, Ruth and Megaw, Vincent. 2001. *Celtic Art: From Its Beginnings to the Book of Kells.* London: Thames and Hudson.

Mihajlović, D. Vladimir. 2019. *Skordisci između antičkih i modernih tumačenja*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.

Milosavljević, Monika. 2022. „Od etničkog determinizma do epistemičkog optimizma: kritička istorija nedavne prošlosti srpske arheologije”. *Etnoantropološki Problemi* 17 (3):1035–1060. https://doi.org/10.21301/eap.v17i3.11.

Milosavljević, Monika i Palavestra, Aleksandar. 2017. „Zloupotreba prirodnih nauka u (pseudo)arheologiji“. *Etnoantropološki problemi* 12 (3): 825–851. https://doi.org/10.21301/EAP.V12I3.8

Mihajlović, D. Vladimir and Janković, Marko. 2021. „Neither “Celtic” nor “Dacian”: the site of Židovar at the edges of La Tène, Carpathian and Roman worlds”. *Etnoantropološki problem* 16 (3): 795–833. https://doi.org/10.21301/eap.v16i3.8

Morgan, Pris. 2002. „Od smrti do lepog pogleda: lov na velšku prošlost u doba romantizma“. U *Izmišljanje tradicicije*, uredili Erik Hobsbom i Terens Rejndžer, 65–148. Beograd: XX vek.

Moshenska, Gabriel. 2017. „Alternative archaeologies“ In *Key Concepts in Public Archaeology*, edited by Gabriel Moshenska, 122–137. London: UCL Press.

Novaković, Darko. 1985. „Filologija izvan pansionske potrošnje (osvrt na knjigu Roberta Salinasa Pricea: Homerova slepa publika, Beograd 1985)”. U *Troja i kako je steći*. Zagreb, 85-96.

Palavestra, Aleksandar. 2010. „Izmišljanje tradicije: Vinčansko pismo”. *Etnoantropološki Problemi* 5 (2): 239-58. https://doi.org/10.21301/eap.v5i2.11.

Palavestra, Aleksandar. 2021. „Crisis of Confidence in Archaeology”. In *Archaeology of Crisis*. edited by Staša Babić, 9–24. Beograd: Dosije.

Pančić, Josif. 1893. „Čovek u predistorisko doba“. U *Iz prirode*. *Manji spisi dr. Josif Pančića*. 123–148. Beograd: Srpska književna zadruga.
Papazoglu, Fanula. 2007[1969]. *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba: Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi*. Beograd: Equilibrium.
Petrović, Brana. 1992. „Kelti“. *Nin* 2172: 66.
Popović, Petar. 2010. „Oružje iz keltskih grobova sa nepoznatog lokaliteta“. *Starinar* 60: 85–93. https://doi.org/10.2298/STA1060085P
Popović, S. 1992. „Kelti se vraćaju kućama“. *Borba* LX, br. 70: 24.
Puvačić, Dušan. Književne novine. „Šeli u novom svetlu“. *Književne novine. List za književnost, umetnost i društvena pitanja*. Godina XX, n.s, broj 328, 3.
Rađep, Draško. 1997. „Svet je mali“. *Svet* 24: 30.
Rieckhoff, Sabine and Biel, Jörg 2001. *Die Kelten in Deutschland*. Stuttgart: Theiss.
Schönfelder, Martin. 2024. „Celtic migrations and the spread of La Tène Culture: A consideration of possible explanatory models”. *Archeologicke Rozhledy* 76 (1): 97–113. https://doi.org/10.35686/AR.2024.5
Stavrić, Ljubiša. 2001. „Srpsko-keltske paralele”. *Nin* 2612:30–31.
Stojić, Milorad. 2000. „Na tragu“. *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 15-16: 419–424.
Stojić, Milorad. 2003. *Veliki Vetren*. Beograd: Arheološki institut.
Šašel Kos, Marjeta. 2005. *Appian and Illyricum*. Ljubljana: Narodni Muzej Slovenije.
Tasić, Nikola, ur. 1992. *Skordisci i starosedeoci u Podunavlju*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut.
Todorović, Jovan. 1968. *Kelti u jugoistočnoj Evropi*. Beograd: Muzej grada Beograda.
Todorović, Jovan. 1974. *Skordisci, Istorija i kultura*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine; Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije.
Vulić, Nikola. 1926. „Kelti u našoj zemlji“. *Glas Srpske kraljevske akademije* 121: 73–89.
Wells, Peter. 2001. *Beyond Celts, Germans and Scythians*. London: Duckworth.

Aleksandar Bandović
National Museum of Serbia
a.bandovic@narodnimuzej.rs
https://orcid.org/0000-0002-9696-2241

“Anything is possible in the fabulous Celtic twilight”: Following the Tourist Routes of Pseudo-Archaeology

The paper analyses the current modes of usage, commodification and mythologisation of the Late Iron Age in Serbia. The focus is on the construction of the “Celtic” identities through popular culture, tourist offers, and pseudo-archaeological narratives. Starting with the example of the theme park “The Celtic Village” in Inđija, as well as the pseudo-archaeological interpretations of the sites Veliki Vetren and Ram/Lederata, the author aims to investigate how the

themes of "alternative" archaeology are transformed into profitable tourist and ideological products. During the 1990s, under the conditions of wars, socio-political crisis, and institutional lethargy, the myth of autochthonism was intertwined with the pseudo-linguistic constructions and the romanticized imaginarium about the Celts. Various archaeologists, writers, and pseudo-linguists took part in this word-building, akin to Alice behind the looking glass. The paper counterweights these exotic and ever expanding commercial-touristic narratives with the reality of the endangered archaeological heritage, devastating consequences of illegal excavations, and the presence of the artefacts in the black market and private collections. The conclusion is that the alternative imaginarium and the reality of the devastated heritage are mutually dependent and reinforcing, forming the system in which the past is reduced to a brand.

Keywords: the Celts, Late Iron Age, pseudo-archaeology, cultural heritage, commodification, experience tourism

Primljeno / Received: 06. 08. 2026.
Prihvaćeno / Accepted for publication: 18. 08. 2026.